

Jørn Holm-Hansen

EURASIANISME SOM LEGITIMERING AV EN RUSSISK INNFLYTELSESSFÆRE

Allerede to dager etter at regionalforsamlingen på Krim den 11. mars 2014 hadde vedtatt løsrivelse fra Ukraina, holdt forbundskansler Angela Merkel en tale for stats- og regjeringssjefene i EU. Der viste hun til hendelsene i Georgia 2008 og nå på Krim og slo fast at det man så, var en tilbakekomst av noe vi hadde lagt bak oss på 18- og 1900-tallet: Konflikter om innflytelsesfærer og kontroll over territorium.¹ Tilsvarende hadde man hørt fra ulike amerikanske presidenter de første par tiårene etter Den kalde krigens opphør, ifølge Graham Allison fordi det i denne perioden bare var én innflytelsesfære, den US-amerikanske.² Denne tilstanden tok imidlertid slutt, hevder Allison, i løpet av de to første tiårene av det 21. århundre med Kinas framvekst og USAs tilbakegang som økonomisk supermakt. Man kunne også legge til at Russland, inntil den foreløpig mislykkede russiske invasjonen av Ukraina i februar 2022, i økende grad gjorde seg gjeldende som militærmakt. I en annen artikkel i dette nummeret av Vardøger argumenterer Chas W. Freeman for at innflytessfærer slett ikke er et tilbakelagt stadium, og heller ikke noe bare Russland driver med. Tvert om pågår det rivalisering for eksempel i deler av det Europa og Asia som en gang var tsar-Russland og Sovjetunionen. I den europeiske delen står det russiske begrepet *blizjnee zarubézj'e* (det nære utland) opp mot EU's Østlige Partnerskap med Belarus, Ukraina, Moldova og de tre sørkaukasiske republikkene. Rivalisering pågår også i de delene av «det nære utland» som ligger i Sentral-Asia.

I offisiell russisk tankegang er «det nære utland» ikke noen gråsoner, men bør tvert om være tett sammenvevd med Russland. Vladimir Putin blir hyppig sitert på at oppløsningen av Sovjetunionen er vår tids største geopolitiske katastrofe: Det er for lite for Russland å sitte igjen med de grensene den russiske delrepublikken i Sovjetunionen hadde uten at det kompenseres med en innflytessfære som omfatter flere av de tidligere med-republikkene i unionen.

Bakteppet er at Russlands grenser og innflytessfærer gjennom historien har vært under konstant endring. Jevnt og trutt – om enn med midlertidige tilbakeslag – har staten utvidet seg fra Ivan den grusomes dager fram til det kraftige tilbakeslaget i og med Sovjetunionens oppløsning av i 1991. Da falt også store deler av Moskvas innflytessfære bort, og den omfattet på sitt største landmassen fra Tirana til Pyongyang. Det er på bakgrunn av dette Putins eventuelle geopolitiske angst lar seg forklare. En tilsvarende angst i de

løsrevede områdene for igjen å komme under Moskvas kontroll, lar seg også forklare: Russland har svak attraksjonskraft.

Eurasianisme - én mulig legitimering av russisk innflytelsessfære

Det er grunn til å se nærmere på offisielle russiske forståelser av begrepet innflytelsessfære. Tanken om innflytelsessfærer er nemlig svært virksomt i russisk utenrikspolitisk tenkning, og det har djupe røtter i innenrikspolitikken ettersom det har å gjøre med hva Russland skal være også «innvortes». En nøkkel til å sette seg inn i denne tenkningen er begrepet «eurasianisme». Eurasianismen begrunner hvorfor visse deler av det eurasiske kontinentet bør finne sammen i én statsdannelse eller i et tett samarbeid ledet fra Moskva. I tillegg gir eurasianismen dette samkvemmet en politisk retning, og den er illiberal konservativ. Det hele blir dermed litt mer enn en innflytelsessfære, og antar preg av et sivilisatorisk prosjekt.

Likevel er eurasianisme bare én av flere konservative tankeretninger som har fått florere under Putin. Marlène Laruelle viser hvordan det russiske regimet over tid har latt knipper av ideologiske entreprenører fått fritt spillerom til å utvikle konkurrerende begreper om Russlands identitet og misjon, som regimet så kan plukke fra ut fra hva som er opportunt i ulike situasjoner.³ Særlig siden 2012, da Putin gikk inn i sin tredje periode som president, har disse i økende grad vært variasjoner over illiberal konservativ temaer. Dette faller sammen med en gradvis styrkeforskyvning innenfor det sammensatte russiske maktapparatet. Særlig siden den arabiske våren i 2011 har det skjedd en forskyvning i favør av *silovik'ene* (militær- og sikkerhetsapparatets folk) og på bekostning av den finansiell-liberale blokken rundt Sentralbanken og Finansministeriet.⁴ Denne siste gruppa har vært opptatt av et fungerende økonomisk og teknologisk samkvem både med landene i Russlands post-tsaristisk/-sovjetiske innflytelsessfære og Vesten. Ilja Matvejev peker på at de to grupperingene tenker innflytelsessfære ut fra to ulike logikker. Den russiske annekteringen av Krym og opprettelsen av to separatistiske «folkerepublikker» i den ukrainske delen av Donbas i 2014 betydde at den territoriale logikken tok over for den økonomiske. Innflytelse gjennom russisk kapital i ukrainsk økonomi ble erstattet av militær og politisk kontroll over territorium.⁵ De etterfølgende vestlige sanksjonene mot Russland bidro ytterligere til å styrke *siloviki*. Det er i denne delen av maktapparatet eurasianismen og andre anti-vestlige høyreretninger står sterkt. Det har den gjort siden tidlig 1990-tall.

Det vil være å dra det langt å konkludere med at eurasiatiske overbevisninger har vært selve drivkraften bak den russiske aggresjonen mot Ukraina. Gjennom dybdestudier av russiske offisielle dokumenter om sikkerhetspolitikk, viser Wilhelmsen og Hjermanden hvordan man på høyeste hold i Russland er overbevist om Natos fiendtlige hensikter.⁶ Når dette var over-

bevisningen, ble Ukrainas stadig tettere integrasjon med USA og NATO etter 2014 en utfordring. Det er som ideologisk *overbygning* eurAsianismen har sin betydning. I eurAsianismen finner man de ingrediensene som kan begrunne hvorfor Russland bør inngå i – og lede an – på store deler av det territoriet som inngikk i det gamle tsar-Russland og Sovjetunionen. EurAsianismen som geo-ideologisk retning utgjør ikke noen fasttømret ideologi, men den har fire pilarer med klare forbindelseslinjer: Geopolitikk, sivilisasjonstype, mangesnasjonalitet og illiberal konservatisme.

Grunnideen er at Eurasia utgjør en egen sivilisasjon mellom den europeiske og den asiatiske og er oppstått gjennom kontakt mellom østslaviske, turko-tatariske og finsk-ugriske folkeslag. Det er derfor snarere «rom» enn «blod» som holder det hele sammen. Sivilisasjonen er geografisk forankret i det eurasiatiske kjerneområdet, og uten kontroll over dette området vil Russland ikke kunne være noen innflytelsesrik makt. Det vil ha globale konsekvenser, ifølge eurAsianistene, ettersom Russland har en misjon i å forsvare tradisjonelle verdier som er utfordret av et ekspanderende og normoppløsende Vesten. Her er det et islett av messianisme.

Andre konservative strømninger som beskjeftiger seg med geopolitikk i Russland, kan ikke tilby en tilsvarende bredspektret begrunnelse for en russisk innflytessfære ettersom de enten vektlegger det etnisk russiske, ortodoksien eller det slaviske.⁷ Disse retningene er i tillegg potensielt disruptive i det multi-etniske og multi-konfesjonelle Russland selv, og vil støtte ikke-slaviske, ikke-kristne eurasiatiske stater i en mulig russisk innflytessfære vekk fra Russland.

EurAsianismens røtter

EurAsianisme som russisk idéretning har hatt innflytelse gjennom tre bølger. Første gang var fra 1921 og litt utover 30-tallet da omveltningene i og rundt Russland inspirerte ulike emigrantmiljøer til nytenkning. Den andre bølgen kom i årene rundt Sovjetunionens oppløsning, og den tredje kom på 1990-tallet og varer ennå.

1920-tallets eurAsianisme

I 1921 utga etnologen og språkviteren Nikolaj Trubetskoj pamfletten «*Evropa i tsjelovetsjestvo*» (Europa og menneskeheten).⁸ Der gikk han i rette både med etniske nasjonalister og kosmopolitter, men ikke minst med det vi i dag ville kalle eurosentrismen. I den anledning ga Trubetskoj i pamfletten til kjenne en respekt for såkalt «ville folkeslag», som langt på vei ville passert i dag også. Det var snakk om ulike sivilisasjoner. Problemet med den romano-germanske, mente Trubetskoj, var at den framstilte seg som universell, og langt på vei ble sett på som det i den øvrige verden. Pamfletten beskjeftiget seg ikke særlig mye med Russland, men med «menneskeheten» utenfor

Vesten, som forfatteren mente burde avgrense seg, slutte å etterape og ha mindreverdighetsfølelser overfor den europeiske sivilisasjonen.

Pamfletten ga året etter støtet til den høyst flerfaglige antologien «*Iskhod k Vostoke*» (Utgangen mot Østen) skrevet og utgitt i Sofia av en gruppe unge russiske emigranter. Blant forfatterne var Trubetskoj selv. En av medforfatterne, geografen Pjotr Savitskij, hadde tidligere samme år lansert begrepet eurasianisme (evrazijstvo) i en omtale av *Europa og menneskeheten*.⁹ Innledningen til antologien inneholder det som kan kalles eurasianismens programerklæring: «Russiske mennesker og mennesker fra «den russiske verdens» folk er i sitt vesen verken europeere eller asiater. I det vi smelter sammen med våre hjemlige og omkringliggende elementer av kultur og liv, skammer vi oss ikke over å kalle oss eurasiater».¹⁰

Den sveitsiske historikeren Stefan Wiederkehr peker på særlig innovative grep eurasianistene tok.¹¹ Det første av dem bestod i at de gikk mot den rådende oppfatningen av at var genetisk opphav som gjorde at en kultur holdt sammen. I stedet trakk de fram betydningen av historisk ervervet likhet. Geografen Savitskij lanserte ut fra dettebegrepet stedsutvikling/utviklingsområde («*mestorazvitie*»), og hevdet at det var en uatskillelig enhet mellom territorium og «sosial-historisk» miljø. Genetisk ikke-beslektede folkeslag bosatt i det samme området, vil utvikle måter å leve på som ligner hverandre.

Idealet om sjølstyre i små, nasjonale statsdannelser ble avvist. I tråd med dette gikk Trubetskoj eksplisitt i rette med vest-ukrainske nasjonsbyggere og mente de lå under for århundrer med innflytelse fra «katolisisme, polsk trelldom og av atmosfæren som ble skapt av den provinsiell-separatistiske, nasjonale (nærmere bestemt språklige) kjeklingen som alltid var så typisk for det tidligere østerriksk-ungarske imperiet».¹²

Det andre grepet eurasianistene tok, var å innføre begrepet «kulturpersonlighet». Folkeslagene i Eurasia utgjorde én kulturpersonlighet og vil være pre-destinert til etter hvert å opprette én statsdannelse. Første gang Eurasia ble samlet i én stat, var under Dsjengis Khan, og eurasianistene tok et oppgjør med den gjengse russiske oppfatningen av dette utgjorde et «mongolåk». Den eurasiske sivilisasjonen bestod i en «mestorazvitie», der hovedsakelig østslaviske, turko-tatariske og finsk-ugriske folkeslag hadde funnet sammen. Trubetskoj beklaget at man hadde skammet seg over dette hopehavet og heller framhevet det slaviske opphavet.¹³

Det som ikke var fullt så innovativt i eurasiatistenes tankegang, lå i den idémessige avvisningen av den romano-germanske verden, det man i dag kaller Vesten. Den var individualistisk og materialistisk, ikke åndelig. Den dyrket konflikt og tolererte meningsbrytning, ikke harmoni og fellesskap. Denne typen avvisning av Europa og individualismen hadde en forgjenger i begrepet «*sobornost*» (åndelig fellesskap) som hadde blitt brukt av slavofile i siste halvdel av 1800-tallet.

Selv om 1920-tallets ledende eurasianister var kulturvitere og mest beskjeftiget seg med Eurasia som sivilisasjon, var de også innom temaet politisk styreform. Eurasianistene var tilhengere av ideokrati, det at statsdannelsen bør være styrt av én fastlagt idé. Det bør ikke være konkurranse mellom ulike ideer. I en publikasjon fra 1927 beregnet på et utenlandsk publikum, vektla Trubetskoj prinsippene for selektering av «de førende sjikt».¹⁴ Her hevdet han at det aristokratiske prinsipp (genealogi) har avgått ved døden og at det demokratiske (etter hans oppfatning basert på de førende sjikts manipulering av folkemeningen) var på vei ut. Tida var kommet for et system der de førende sjikt var selektert gjennom en felles verdensanskuelse og et felles sinnelag. Han så elementer av et slikt system i den italienske fascismen, men den sviktet ved å vektlegge handling framfor verdensanskuelse og ved å forgude én nasjon. Sovjet-kommunismen, derimot, var de facto ideokratiske, men hadde havnet i den paradoksale situasjonen at den ikke kunne innrømme det ettersom ideene i henhold til dens tankesett ikke kunne ha noen autonom eksistens.

Eurasianismen i sin første tapning døde ut i løpet av 1930-tallet, blant annet som resultat av indre strid. Deler av retningen hadde inntatt pro-sovjetiske standpunkter ettersom de så det kommunistiske sovjet-regimet – trass dets inndeling av territoriet i etnisk definerte republikker og områder – som en ny kraft som kunne holde Eurasia sammen etter at tsarismen hadde vist seg for svak. Trubetskoj brøt med eurasianismen allerede i 1929 ettersom han anså at sosialismen og kommunismen i bunn og grunn var et romano-germansk produkt.

Eurasianismen under perestrojka

Den andre runden med eurasianisme kom i likhet med den første i en oppbruddstid for Russland, i siste halvdel av 1980-tallet. Da kunne den selv lærte tenkeren Lev Gumiljov – han satt i Stalins leire både før og etter den andre verdenskrig – publisere og opptre offentlig. Det var etterspørsel etter hans tanker. Panarin og Shnirelman viser at økonomi var et fag Gumiljov overhodet ikke beskjeftiget seg med selv om han var opptatt av forholdet naturbetingelser/mennesket.¹⁵ Han snakket om det han la ut, som rene naturkrefter. Mens de tidligere eurasianistene så for seg at identitetene utviklet seg gjennom samkvem på et gitt territorium, mente Gumiljov at etnogenese skjedde ved at kosmiske stråler treffer noen spesielt utvalgte og sterke personer eller folkegrupper, som så får «passionarnost», en neologisme som kan oversettes med «pasjonaritet».

Uten å kjenne til det europeiske Nye Høyre utviklet Gumiljov tanker som var temmelig identiske med deres. Dette gjaldt særlig framhevingen av den etniske gruppa som «biologisk realitet» og nødvendigheten av å holde dem atskilt som i et mosaikkmønster («mozajtsjnost»). Etniske grupper kunne inngå i større «sivilisasjoner», hvorav Eurasia var én.¹⁶ Gumiljovs pseudo-

vitenskapelige – og i bunn og grunn rasistiske – skrifter fikk stor utbredelse under den sovjetiske oppbruddstida. Folk var flasket opp på gold og tannløs sovjet-«marxisme» som tvangsemne og eneste «samfunnsfaglige» opplæring, og sto litt vergeløse overfor Gumiljovs «new age»-utlegninger. De fant særlig gjenklang hos de som fryktet et svekket Russland.

Aleksandr Dugin og ny-eurasianismen

Da Gumiljov døde i 1992, hadde den eurasiatiske tråden allerede blitt grepet av Aleksandr Dugin. Han er fremdeles høyst virksom på den mangslunne og innflytelsesrike russiske ytre høyresida. I likhet med Gumiljov hadde han opprinnelig en hang til «new age» og annen obskurantisme. Fra unge år deltok han i et undergrunnsmiljø som mente seg å utfordre sovjetregimet ved å søke etter et annet virkelighetsnivå gjennom sjamanisme, ufologi og tibetansk mytologi kombinert med Arthur Rimbauds poesi, nazistisk okkultisme og allmenn vitalisme, for å nevne noe.¹⁷

I årene 1989-93 reiste Dugin på flere turer til Vest-Europa og ble kjent med det franske og belgiske Nye Høyre, en anti-atlantisk retning som hyllet «naturgitte» kulturelle særtrekk.¹⁸ Tilbake i Russland var Dugin i 1992 med på å arrangere et rundebordseminar, der også sjefen for den russiske generalstabens militærakademi, Nikolaj Klotkov, deltok sammen med nyhøyre-ideologene Alain de Benoist og Robert Steuckers, som Dugin hadde blitt kjent på reisene. Etter seminaret ble det utgitt en publikasjon med tittelen «*Evrasijskoe soprotivlenie*» (Eurasiatisk motstand), der det siden så produktive munnhullet om at Sovjetunionens oppløsning var «en geopolitisk katastrofe» ble satt på trykk.¹⁹

Mens Trubetskoj og Gumiljov primært var opptatt av eurasianisme som kultur og sivilisasjonstype, har Aleksandr Dugin politisert begrepet. Dugin kaller sin versjon ny-eurasianisme. Dugin fikk foretrede hos Putin allerede i 2000, hans første år som president. Men Putin-regimet har hele tida holdt en viss avstand til Dugin. Han har vært for høyreekstrem og kanskje for intellektuell og eksentrisk i sin framtoning. Det betyr ikke nødvendigvis at trekk ved eurasianismen avvises av Putin-regimet som legitimeringsstrategi. For Dugin er Ukraina en helt nødvendig bestanddel i Eurasia. Det var det for den US-amerikanske utenrikspolitiske og geopolitiske rådgiveren Zbigniew Brzezinski, også. Han sa i 1997 at Ukraina er «et viktig område på det eurasiske sjakkbrettet».²⁰ Samme år kom Dugins «*Eurasianismens grunnlag – Russlands geopolitiske framtid*» ut.²¹ Her heter det at Ukraina rett nok har et språk og en kultur som er særegen og unik, men at Ukraina som stat ikke har noen geopolitisk mening. I tråd med eurasianismens imperiale tilnærming slår Dugin fast at det ukrainske området bare kan tjene som *cordon sanitaire*.²²

Etter invasjonen har Dugin vært svært aktiv som forfatter av lett tilgjengelige og propagandistiske tekster om Ukraina. Her gjentar han grunntankene i

eurasianismen. Nasjonalstater er ifølge Dugin en vestlig-liberal konstruksjon, et kunstig fellesskap basert på individuell identitet. Den er karakteristisk for tidlig-moderne tid og etterfølges av det Dugin kaller «*grazjdanskoe obsjtsjestvo*» (sivilsamfunnet). Her spiller den individuelle identiteten like stor rolle som under nasjonen, men uten nasjonale grenser. Det er der vi er nå, i seinmoderne og postmoderne tid. Dugins ideal er «*narod*» (folk). De er etnoser som «trer inn i historien», så å si alltid to eller flere. Samfunnet er tradisjonsbasert, identiteten er kollektiv og standsbasert. Det høyeste utviklingsnivået for et folk/narod er imperiet.²³ Som øst-slavisk folkeslag med ortodoks tradisjon inngår derfor ukrainerne, som Dugin kaller lille-russere, sammen med hviterusserne og storrusserne i én nasjon. De tre har sine særegenheter som resultat av ulike kulturimpulser gjennom århundrene, men ikke mer enn at de hører sammen. Det å gjøre ukrainerne til en nasjonalstat, er ifølge Dugin, et «atlantistisk, geopolitisk prosjekt». Dette ble rådsnart bemøtt av Putin som gjennom «spesialoperasjonen» - og gradvis helt siden den andre Tsjetsjenia-krigen – har gitt «Russland tilbake statusen som et geopolitisk subjekt, og ikke dets objekt». Han «sluttet seg til kontinentenes store krig på vegne av Landmakten (*Susja*)».²⁴

Putin-eurasianisme?

Bakteppe

Innholdet i offisiell russisk politikk og retorikk har i løpet av Putins 22 år som landets leder beveget seg gradvis fra åpenhet overfor Vesten til en mer selvheldende linje. I sin årlige tale til Føderasjonsforsamlingen i 2005 tok Putin opp igjen uttrykket fra eurasianistene i 1992 om «geopolitisk katastrofe». Dette blir ofte trukket fram som et utslag av at Putin allerede da vendte Europa ryggen, men det er verd å merke seg at han først og fremst knyttet katastrofebegrepet til sammenbruddet i økonomien. I den samme talen slo han fast at Russland er og blir den største europeiske nasjonen og at den europeiske kulturens idealer om frihet, menneskerettigheter, rettferdighet og demokrati har vært en definerende verdiorientering for det russiske samfunnet i mange århundrer.²⁵

I dag er ideen om særskilte sivilisasjoner nedfelt i Russlands utenrikspolitiske konsept, sist revidert i 2016. Her heter det: «Det historiske Vestens muligheter til å dominere verdensøkonomien og politikken krymper. Mangfoldet av kulturer og sivilisasjoner i verden, mangfoldet av modeller for utvikling av stater er tydelig manifestert».²⁶ Videre heter det at forsøk på å påtvinge andre sine egne verdier vil føre til konflikt på den internasjonale arenaen. Dialog er nødvendig og de parallelle integrasjonsprosessene i EU og Eurasia bør harmoniseres for å unngå framveksten av skillelinjer, slås det fast.

De nevnte integrasjonsprosessene dreier seg om de mange ordningene for samarbeid rundt økonomi, forsvar og infrastruktur på deler av det post-sovjetiske området som har kommet og gått siden 1991. I dag dreier det seg om Den eurasiatiske økonomiske union (Russland, Hviterussland, Kazakhstan, Kirgisistan og Armenia) og Den kollektive sikkerhetsorganisasjonen, der også Tadsjikistan inngår. Eurasia er altså ikke bare gjenstand for ideologiproduksjon, men har også en materiell og mellom-statlig side. Det er likevel koblinger, slik det kom fram i en tale Putin holdt i 2013 for å utdype behovet for den eurasiatiske økonomiske unionen som ble opprettet året etter. Hos Putin dreide det seg ikke bare om et praktisk økonomisk samarbeid, men også om sivilisasjon: «Vi kan se hvordan mange av de euro-atlantiske maktene har fornektet røttene sine, inkludert de kristne verdiene som er grunnlaget for den vestlige sivilisasjonen. Man forneker moralprinsipper og tradisjonelle identiteter: Kulturelle, religiøse og til og med seksuelle (...) Og denne modellen prøver man aggressivt å pådytte alle, hele verden (...).²⁷

Andrei Tsygankov argumenterer med at kombinasjonen av opplevd ytre press og indre sårbarhet har stimulert framveksten av en koalisjon som vektlegger betydningen av en særegen, russisk sivilisasjon.²⁸ Sanna Turoma og Kåre Johan Mjør peker på hvordan «sivilisasjon» med dens vektlegging av tradisjoner og familieverdier fører til «sivilisatorisk selvtilfredshet» og dermed avleder oppmerksomheten fra sosiale og økonomiske spørsmål, som usikkerhet og ulikhet under i den globale kapitalismen, oligarkvelde og kameraderi i eliten.²⁹

Hvorvidt Tsygankov har rett i at en sivilisasjonsorientert koalisjon faktisk finnes, kan diskuteres. Oppfatningen av hva denne sivilisasjonen bunner i, varierer i de ulike delene av den sydende og breie russiske høyresiden som Putin-regimet baserer seg på. Noen holder den slavofile tradisjonen ved like, og mener samhörigheten bør baseres på det øst-slaviske opphavet. Andre legger vekt på det kristne, ortodokse fellesskapet. Det er rett og slett ulike oppfatninger om hva kjernen i det russiske er, og dermed hvilke områder som inngår i Russlands innflytelsessfære. Den eurasiske tradisjonen er den eneste som vil inkludere de ikke-kristne tradisjonene og ikke-slaviske folkeslagene. For alle tre vil det være viktig å ha med Ukraina, og alle tre holder Russland for å være kjernen, eller magneten, som holder det hele sammen, litt i tråd med sovjet hymnens vers: «Det veldige Russland har grunnvollen lagt».

Faktisk er det Den russiske føderasjonens kommunistiske parti (KPRF) som er den tydeligste, politiske eksponenten for eurasianisme i Russland, i fortsettelsen av Stalin (som de dyrker) og hans kulturkonservativisme og «sosialisme i ett land».³⁰ Stalins russofili følges også for eksempel i en av bøkene til partisjefen siden 1991, Gennadij Ziuganov. Der heter det at «det russiske folks *genotype* (min uth.) alltid har utmerket seg ved sin (sic!) kollektivism og åndelighet og alltid har klart å arbeide vennskapelig og kjempe selvoppofrende».³¹ Denne russofilien gjør at det i KPRF kommer til

syne en viss motvilje mot Trubetskojs og Gumiljovs vektlegging av det mongolske elementet i russisk kultur. I tråd med dette hevder for eksempel en skribent i Pravda – som fortsatt kommer ut: «Uten *det russiske folks ledende rolle* (min uth.), er nasjonal uavhengighet umulig for det felles Fedrelandet». Han tar voldsom avstand fra alle ideer om at det gamle Russland ikke skulle være et reint russisk, men mongolsk-preget produkt. Slike ideer er sammenfallende med nasjonalistisk, ukrainsk historieskrivning, ifølge forfatteren.³² På det punktet har han rett, og kunne ha vist til at det er offisiell ukrainsk historiepolitikk å framstille ukrainerne som de reine slaverne, men russerne er et «nomadefolk» preget av tataro-mongolske og finsk-ugriske nomadetradisjoner. I en «anti-desinformasjonskampanje» igangsatt av det ukrainske kulturdepartementet og Instituttet for det nasjonale minne rett etter invasjonen ble forestillingen om at ukrainere og russere er broderfolk i møtegått. Tvert om «har russere og ukrainere ulikt blod», het det her. Dette ble seinere moderert til en påpekning av at Russland ble preget av mongolåket.³³

Eurasianistiske trekk i regimets framstillinger av invasjonen

To offisielle erklæringer fra Putin under opptakten til invasjonen gir innblikk i hvorfor han mener Ukraina og Russland hører sammen. Den 12. juni 2021 offentliggjorde han en artikkel under tittelen «Om den historiske enheten mellom det russiske og ukrainske folk», og tre dager før invasjonen holdt han en tale om forholdet mellom de to landene. I artikkelen fra 2021, som ble publisert på russisk og ukrainsk samtidig, slår han fast sitt syn på at de to folkene «i bunn og grunn utgjør ett historisk og åndelig rom» og at det skillet som er oppstått mellom de to, er resultat av feil fra begge sider og «en stor felles ulykke, en tragedie».³⁴ Ifølge Putin ble det organiske fellesskapet mellom folkeslagene i det gamle tsar-Russland forrykket gjennom den etnisk baserte territoriell-administrative nyordningen på begynnelsen av 1920-tallet. Det skyldes at Vladimir Lenin vant fram i striden med Iosif Stalin og fikk knesatt at unionsrepublikkene skulle kunne tre ut av Sovjetunionen etter eget ønske, en grunnlovsparagraf som aldri ble endret selv om etterfølgeren, Stalin, hadde gått inn for såkalt «autonomisering». Det gikk ut på at sovjetrepublikkene skulle inngå som formelt autonome enheter, men som deler av den *russiske* sovjetrepublikken. Lenin skapte en «livsfarlig tidsinnstilt bombe som ble utløst så snart den sikkerhetsmekanismen som kommunistpartiets ledende rolle utgjorde, var borte», skrev Putin.³⁵ Her ligger Putin tett opp til eurasianistenes avvisning av etnisk baserte nasjonalstater. Mer enn 60 prosent av teksten i artikkelen er viet historiske forhold, mye av det mange århundrer tilbake i tid, og tar sikte på å underbygge argumentet om at russere og ukrainere objektivt sett tilhører ett og samme geografiske «rom» (*prostranstvo*).

Putin går her i litt ulike retninger. I talen slår han fast at oppløsningen av Sovjetunionen i 1991 var «oppløsningen av det historiske Russland». Dette

kunne vært et argument for at de to landene burde være del av samme statsdannelse, men i samme artikkel framhever han den tette samhandlingen mellom dem fram til 2014 som et ideal. I tillegg gir han signaler om at de grensedragningene som ble gjort da den ukrainske sovjetrepublikken ble opprettet, var feil. I talen Putin holdt tre dager før invasjonen i Ukraina, omtalte han denne grensedragningen som «atskillelse og avvising av deler av Russlands egne historiske territorier».³⁶

Konklusjon

Eurasianismen har røtter i 1800-tallets funderinger om hva Russland er og bør være. I dag framstår den som én av flere illiberal konservativ retninger i Russland, men den som tilbyr den mest inkluderende begrunnelsen for hvorfor store deler av det tidligere tsarriket og Sovjetunionen bør inngå i en russisk innflytelsessfære. Andre høyreretninger vektlegger det slaviske elementet og ortodoksien, og støter derfor i utgangspunktet både deler av Russland og det øvrige Eurasia fra seg.

Ikke alle referanser til Eurasia er ideologiske. I tilfellet med Den eurasiatiske økonomiske union og Den kollektive sikkerhetsorganisasjonen har formålet vært å bygge videre på og utnytte det integrasjonspotensialet som har ligget i at de tidligere sovjetrepublikkene har en fortid i en felles statsdannelse. Infrastruktur, russisk som *lingua franca*, mange felles referanserammer og måter å drive forretninger, «business», på er blant disse fortrinnene. I tilfellet med invasjonen av Ukraina har Russland forlatt denne pragmatiske logikken til fordel for en reint militær. Invasjonen er begrunnet dels i at man kom sivilbefolkningen i ukrainsk Donbas til unnsetning i en «humanitær intervensjon», dels i rene sikkerhetsbekymringer. Disse siste kom til uttrykk blant annet i Putins artikkel i 2021 og tale om Ukraina rett før invasjonen. Både «lånet» av den vestlige retorikken rundt humanitære intervensjoner og det reelle sikkerhetsutfordringene knyttet til ukrainsk samarbeid med NATO, er viktige temaer, men faller utenfor rammen av denne artikkelen. Det bør likevel nevnes at Putin ikke ett sted viser forståelse for at hendelsene forårsaket av Russland i 2014 har påskyndet Ukrainas søkning mot NATO. Det kommer heller ikke fra russisk hold noen forståelse for at det kan ha utviklet seg en medborgerbasert nasjonal identitet, og dermed et folkelig krav om sjølstyre innenfor de statsgrensene som ble arvet fra sovjetrepublikken Ukraina.

Spørsmålet framover blir om de landene som inngår i Russlands innflytelsessfære av pragmatiske hensyn, vil henge med særlig lenge dersom den eurasianistiske ideen om «russernes ledende rolle» i en felles sivilisasjon skal bety rett til intervensjon i nabolandene. For Russland selv kan silovik'enes og eurasianistenes forestilling om at landets styrke primært dreier seg om

kontroll over territorium og sekundært om økonomisk, teknologisk og velferdsmessig styrke, vise seg å koste dyrt.

Artikkelen er fagfellevurdert.

NOTER

- 1) Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Treffen der Staats- und Regierungschefs der Europäischen Union zur Lage in der Ukraine am 6. März 2014 vor dem Deutschen Bundestag am 13. März 2014 in Berlin: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/regierungserklaerung-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-798612>
- 2) Graham Allison, «The New Spheres of Influence Sharing the Globe With Other Great Powers», *Foreign Affairs*, March-April ,2020
- 3) Marlene Laruelle, «Putin's Regime and the Ideological Market: A Difficult Balancing Game», Carnegie Endowment, 16 March 2017, <https://carnegieendowment.org/2017/03/16/putin-s-regime-and-ideological-market-difficult-balancing-game-pub-68250>
- 4) Andrei Yakovlev, «Composition of the ruling elite, incentives for productive usage of rents, and prospects for Russia's limited access order», *Post-Soviet Affairs*, 37:5, 2021, ss. 417-434.
- 5) Ilja Matveev, « Between Political and Economic Imperialism: Russia's Shifting Global Strategy», *Journal of Labor and Society*, 25(2), 2021, ss. 198–219.
- 6) Julie Wilhelmsen & Anni Roth Hjermann, «Russian Certainty of NATO Hostility: Repercussions in the Arctic», *Arctic Review on Law and Politics*, 13, 2022, ss. 114–142.
- 7) Marlene Laruelle, *Russian Nationalism - Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*, Routledge, London 2019.
- 8) Tysk oversettelse: «Europa und die Menschheit», i: Fedor B. Poljakov (red.), *Russland, Europa, Eurasien - Ausgewählte Schriften zur Kulturwissenschaft*, Wien: OAW 2005, ss. 31-90.
- 9) «Evropa i Evrazija», *Russkaja Mysl'* (Sofia), no.1-2, 1921, sitert etter: Igor' Kefeli og Dmitrij Kuznetsov, *Evrzjiskij vektor global'noj geopolitiki*, Moskva: Izdatel'stvo Jurajt, Moskva 2018, s. 147.
- 10) Hele *Iskhod k vostoku* er tilgjengelig her: <http://nevmenandr.net/eurasia/1921-isxod.php#1921-isxod-pred>
- 11) Stefan Wiederkehr, «Eurasien», i: *Enzyklopädie des europäischen Ostens*, 22.11.2005, <<http://eeo.uniklu.ac.at/index.php/Eurasien>>.
- 12) Nikolaj Trubetskoj, «K ukrainskoj probleme», *Evrzjiskij Sovremennik*, Paris, 1927, ss. 165-184. Sitert fra: <http://gumilevica.kulichki.net/TNS/tns02.htm>
- 13) Nikolai Trubetskoi, «On the Turanian Element in Russian Culture», *Anthropology & Archeology of Eurasia*, 37:1, 8-29, 1998.
- 14) Nikolaj Trubetskoj, «Die Ideokratie als Gesellschaftsordnung der nächsten Zukunft nach der Lehre der Eurasier», i: Fedor B. Poljakov (red.), *Russland, Europa*, op. cit. ss. 275-284.
- 15) Viktor Shnirelman & Sergei Panarin, «Lev Gumilev: His Pretensions as Founder of Ethnology and his Eurasian Theories», *Inner Asia*, 3, 2001, ss. 1–18.

- 16) Mark Bassin, «Lev Gumilev and the European New Right», *Nationalities Papers*, Vol. 43, No.6, 2015, ss. 840-865.
- 17) Marlene Laruelle, «The Iuzhinskii Circle: Far-Right Metaphysics in the Soviet Underground and Its Legacy Today», *The Russian Review*, 74, 2015, ss. 563-580.
- 18) Pierre-André Taguieff, «Origines et métamorphoses de la Nouvelle Droite», *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, No. 40. 1993, ss. 3-22. Roger Griffin, « Plus ça change! The fascist pedigree of the Nouvelle Droite», i Edward Arnold (red.), *The Development of the Radical Right in France, 1890–1995* London: Routledge, 2000.
- 19) Stefan Wiederkehr, «'Kontinent Evrasija' – Klassischer Eurasismus und Geopolitik in der Lesart Alexander Dugins», i: Markus Kaiser (red.) *Auf der Suche nach Eurasien - Politik, Religion und Alltagskultur zwischen Russland und Europa*, Bielefeld: Transcript Verlag, 2004, ss. 125-138.
- 20) Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, New York 1997, p. 48.
- 21) Aleksandr Dugin, *Osnovy geopolitiki - Geopolititsjeskoe budusjtsjee Rossii*, Moskva: Arktogeja, 1997.
- 22) Ibid. ss. 377 og 378.
- 23) Nettstedet Tsargrad 12. mars 2022. «Gvozd v krysju groba ukronatsizma. Aleksandr Dugin raskryl, kto takie ukrainsy», https://tsargrad.tv/articles/gvozd-v-kryshku-groba-ukronacizma-aleksandr-dugin-raskryl-kto-takie-ukraincy-2_509841
- 24) Nettstedet Tsargrad 10. mars 2022. «Bol'sjaja igra» na Ukraine: Geopolititsjeskij analiz Aleksandra Dugina». https://tsargrad.tv/articles/-bolshaja-igra-na-ukraine-geopoliticheskij-analiz-aleksandra-dugina_508534
- 25) Poslanie Prezidenta Rossijskoj Federatsii ot 25.04.2005 goda. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/36354>
- 26) Kontseptija vnesnej politiki Rossijskoj Federatsii (utverdzena Prezidentom Rossijskoj Federatsii V. V. Putimym 30 nojabrja 2016 g.). https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1538901/
- 27) Sitert etter: Bengt Jangfeldt, *Vi och dom – om Ryssland som idé*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2017, ss. 186-7.
- 28) Andrei Tsygankov, «Crafting the State-Civilization Vladimir Putin's Turn to Distinct Values», *Problems of Post-Communism*, 63:3, 2016, 146-158.
- 29) Sanna Turoma & Kåre Johan Mjør, «Introduction - Russian civilizationism in a global perspective», i: Kåre Johan Mjør & Sanna Turoma (red.), *Russia as Civilization: Ideological Discourses in Politics, Media, and Academia*, Routledge, London 2020, ss. 1–26.
- 30) Dmitry Shlapentokh, *Ideological Seduction and Intellectuals in Putin's Russia*, Palgrave Macmillan: Cham, 2021, s. 236.
- 31) Gennadij Ziuganov, *Pered rassvetom*, Molodaja Gvardija, Moskva 2011, s. 134.
- 32) «Nasjestvie na russkuju istoriju», Pravda Nr. 3 14.-17. januar 2022. https://gazeta-pravda.ru/issue/3-31206-1417-yanvary-2022-goda/nashestvie-na-russkuyu-istoriyu/?sphrase_id=128677.
- 33) Why Ukrainians And Russians Are Not Fraternal Nations (infographics). <http://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna->

istorychnyy-kontekst/why-ukrainians-and-russians-are-not-fraternal-nations-
infographics

- 34) Stat'ja Vladimira Putina «Ob istoritsjeskom edinstve russkikh i ukraintsev». <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (engelskspråklig versjon: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>)
- 35) Stat'ja Vladimira Putina, Ibid.
- 36) Obrasjtsjenie Prezidenta Rossijskoj Federatsii (21 fevral'ja 2022 goda). <http://kremlin.ru/events/president/news/67828> (engelskspråklig versjon: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>)